Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 47, Ağustos 2020, s. 199-220

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.45589>

Öğr. Gör. Latif GÖKALP

Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal-Beşeri ve İdari Bilimler, latif.gokalp@bozok.edu.tr

COĞRAFYA, TARİH VE ARKEOLOJİ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA 2019-2020 EĞİTİM ÖĞRETİM YILI MEB ORTAÖĞRETİM 9. SINIF COĞRAFYA DERS KİTABI BEŞERİ SİSTEMLER (YERLEŞMELER) ÜNİTESİNİN İNCELENMESİ

Özet

Bu çalışmada, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı 9. sınıflarda okutulan “Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitabı”nın “Beşeri Sistemler (Yerleşmeler)” isimli ikinci ünitesi; coğrafya, tarih ve arkeoloji ilişkisi bağlamında incelenmiştir.

Coğrafya, tarih ve arkeoloji disiplinleri sahip olduğu kavramsal zenginlik, yöntem bilgisi, ilke ve genelleme birikimi ile geçmişin inşa süreçlerine etki etmekte ve disiplinler arası bir etkileşim içinde olma özelliğine sahiptirler. Bu bağlamda çalışmaya konu oluşturan ders kitabı ünitesi bu üç disiplin açısından ele alınmıştır. Araştırmada ünite konularının özellikle coğrafya disiplini için 9. Sınıf öğrencileri için yeterli olduğu ancak arkeoloji, tarih ve coğrafya ilişkisi bağlamında konuların, görsellerin ve verilen görselle ilgili bilgi kutularının yetersiz olduğu, ölçme ve değerlendirme soru sayılarının ve soru tiplerinin istenilen seviyede olmadığı gözlenmiş ve bu durum araştırmanın da yapılma gerekçesini oluşturmuştur. Disiplinler arası yaklaşım öğrencileri, disiplinler ve bunların gerçek yaşamdaki varlıkları ile olan ilişkilerini görmelerini sağlar. Disiplinler arası öğretim yaklaşımının uygulanmasında konunun niteliğine göre düzenlenmiş sınıf içi çalışmalar ya da projeler etkili olarak kullanılabilir. Üniteye yer alan “Arazide Çalışma” bölümü ile “Arazi Çalışması Kontrol Listesi” bölümü üniteyi bu anlamda üstün kılmaktadır. Konunun çeşitliliği ve içerik zenginliği ele alındığında çalışma sadece “Beşeri sistemler” ünitesi ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın amacına

uygun olması hasebiyle nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile içerik analizi kullanılmıştır.

Eğitim-öğretim faaliyetleri bakımından önemli bir yere sahip olan ders kitaplarındaki bilgi ve görsellerin doğru olmasıyla birlikte yeterli seviyede ele alınması gerekmektedir. Ayrıca ölçme ve değerlendirme soruları konulara dengeli dağıtılmalı ve farklı soru tiplerinin bütün konulara ilişkin olması sağlanmalıdır. Ünite bu bağlamda değerlendirildiğinde tam anlamıyla disiplinler arası geçerlilik sağlanamamıştır. Bu durumlar birlikte dikkate alınarak birtakım tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Coğrafya, Tarih, Arkeoloji, Mekân, Ders Kitabı, Nitel Araştırma

**IN THE CONTEXT OF GEOGRAPHY HISTORY AND ARCHEOLOGY
RELATIONSHIP 2019-2020 ACADEMIC YEAR OF MEB SECONDARY
SCHOOL GEOGRAPHY TEXTBOOK HUMAN
SYSTEMS(EXAMINATION OF SETTLEMENTS UNITES)**

Abstract

In this study the second unit of the MEB 9th grade textbook of the 2019-2020 academic year geography named “humane systems”(settlements) was examined in the context of the relationship between geography, history and archeology.

Conceptual wealth knowledge which have disciplines of geography, history and archeology affects the building processes of the past with its accumulation of principles and generalization. This feature shows that it has an interdisciplinary characteristics. In this context textbook unit which subject of the study has been handled in terms of these three disciplines. In research shown that topics of unit especially geography discipline is enough for ninth grader however in terms of the relationship of geography, archeology and history is not enough in visual and box of knowledge which given about visual amount of measurement and evaluation questions and question types were observed that it is not desire level. This condition constituted the reason of research. The inner class works or projects adjusted according to quality of subject can be used in the application of interdisciplinary teaching approach affectively. “The field study section” and “The field study checklist” section in the unit make superior in this sense. When diversity of subject and richness of content handled, work was limited only units of human system. Cause of suitable aim of research document analysis which from qualitative research method and analysis of content was used.

The information and visuals in the textbook which have an important place in terms of educational activities should be considered with the correctness. Furthermore measurement and evaluation questions should be distributed in balance to subject and different question types should be provided to relation of all subjects. When the unit was evaluated the validity of interdisciplinary has not been achieved. These situations were taken into account together and some recommendation were made.

Keywords: Geography, History, Archeology, Space, Textbook, Qualitative Research

1. GİRİŞ

Ülkemizde son zamanlarda öğrenme-öğretme faaliyetlerinde birçok farklı öğretim materyalleri kullanılmaya başlanılmışsa da ders kitabı halen hem öğretmen hem de öğrenci için en önemli öğretim materyali olma özelliğini sürdürmektedir (Tosun, Doğan ve Korkmaz, 2001). Öğrencilerin eğitim –öğretim ortamlarının sistemli, etkili, verimli olmasına katkı sağlayan ders kitapları, öğrenme ve öğretme süreçleriyle ilişkili araçlardır (Tertemiz, Ercan ve Kuyubaşı 2004: 34). Bu araçlar, öğrencilerin bilgilerini düzenleyerek belleklerini geliştirir, onların bireysel, sosyal, ekonomik ve ideolojik yönden gelişmesine önemli olanaklar sunar. Ders kitapları uygulamadaki öğrenme felsefesinden çok etkilenir. Bu bağlamda öğrenme anlayışı ders kitaplarındaki bilginin sunum biçimini, öğrenciye becerilerin kazandırılmasını, öğrenme sürecinde öğrencinin görevlerini ve öğretme sürecinde öğretmenin rolünü önemli ölçüde belirler (Kabapınar 2006: 336-338).

Günümüzde çoğu öğretmen, öğretim programlarına hiç bakmadan öğrenme-öğretme etkinliklerine ilişkin düzenlemeleri ders kitaplarına göre yaptığından, bu dokümanların önemi daha da artar (Kızılçaoğlu 2003: 19). Bir ders kitabının öğrenmeyi kolaylaştırma, çalışma, öğrenilenleri gözden geçirme gibi birçok işlevi vardır. Öğrenci, kitap sayesinde öğretmenin anlattıklarını istediği zaman, istediği yerde ve tempoda tekrar etme imkânına sahip olur (Duman ve Çakmak 2004: 18-19). Uzuntiryaki ve Boz’a (2006) göre iyi tasarlanmış, ilgi çekici, içerik yönünden verimli kitaplar, öğrencilerin kavramalarını üst seviyeye çıkardığı gibi öğretmenlere de öğretimlerini planlamada rehberlik eder.

1.1. Problem Durumu

Modern eğitim anlayışı, eğitim-öğretim süreci içerisinde bireylerin var olan bilgileri farklı bakış açıları ile değerlendirerek üretken bir biçimde bilgiyi zenginleştirmesini ve yine bilgiyi insanlık yararına kullanılmasını beklemektedir.

Disiplinler arası eğitimde; birden çok disiplinden faydalanılarak eğitim ve araştırma yapılarak bilginin parçalanması ve bölümlere ayrılması söz konusudur. Disiplinler-arası yaklaşımın, yenilik ve yaratıcılık yönünden daha başarılı sonuçlar ortaya koyacağına olan inanç ile beraber problem, birden fazla disiplin etrafında analiz edilir ve çözümler üretilir. Böylece disiplinler arası ve çok disiplinli eğitim ve araştırmanın önümüzdeki yıllarda daha çok önem kazanacağını ve yaygınlaşacağını söylemek mümkündür. Okullarda eğitim ve öğretimin kalitesi için ders kitaplarının disiplinler arası ve çok disiplinli eğitim anlayışıyla daha nitelikli ve daha kaliteli hazırlanması, öğrencilerin ve dersin verimliliğinin artmasında bir basamak teşkil edebilir.

Bu bağlamda, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında MEB 9. sınıflarda okutulan Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitabı “Beşeri Sistemler (Yerleşmeler)” isimli 2’inci ünitesinin; arkeoloji, tarih ve coğrafya ilişkisi bağlamında incelenmesi çalışmanın problemidir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, coğrafya dersinin genel amaçları dikkate alındığında bahse konu coğrafya ders kitabı ilgili ünitesinin, disiplinler arası eğitim anlayışıyla olumlu ve yetersiz yönlerinin

eleştirel bir bakış açısıyla ortaya konulması, düzeltilmesi, yeni yazılacak coğrafya ders kitaplarına ışık tutması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma yapılırken tek tek tüm konular ele alınmayıp ünite genel olarak değerlendirilecek, daha çok arkeoloji, tarih ve coğrafya disiplinlerini ilgilendiren konu, görsel ve ölçme değerlendirme soruları incelenecektir.

1.3.Araştırmanın Önemi

Günümüzde ders kitaplarının sınıf içindeki yeri hala önemini sürdürmekte olup, öğretmenler birçok etkinliği kitap ile yürütmektedirler. Bundan dolayı ders kitaplarının önemi daha da artmaktadır. Ders kitapları, eğitim ve öğretiminin temel araçlarından biridir ve okullarımızın üstlendiği toplumsal, sosyal, ekonomik ve bireyi geliştirme işlevlerinin yerine getirilmesi bakımından önemlidirler (Kızılcıoğlu 2003: 19).

Ders kitapları, bir yandan öğrencilerin neler öğreneceklerini belirlerken, diğer taraftan öğretmenlerin öğreteceklerini de etkileyen kaynaklardır. Buna karşın belki de en fazla eleştirilen eğitim araçlarıdır. Öğrencilerin ve öğretmenlerin kullandıkları ders kitapları ile ilgili bir takım problemlerin olduğu söylenebilir (Gümüş 2004: 83).

Coğrafya; insan hayatında önemli olan birden fazla konuyu içermektedir. Coğrafya, öğrencilerin dünyayı doğru şekilde algılamaları ve anlamlandırmaları bakımından önemli bir disiplindir. Ders kitaplarında birtakım konuların disiplinler arası yaklaşımla ele alınması doğru şekilde algılama ve anlamlandırma sürecine daha da olumlu katkı sağlayacaktır.

Disiplinler arası anlayış ile hazırlanmış bir coğrafya ders kitabı sayesinde hem coğrafya disiplini daha iyi anlaşılacak hem de öğrenme ve öğretme faaliyetleri amacına ulaşmış olacaktır.

1.4.Yöntem

Bu çalışmada, araştırılması amaçlanan olgular ile ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamı, araştırmanın değişik noktalarına odaklanmayı sağlaması ve araştırmanın amacına uygun olması hasebiyle nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile içerik analizi kullanılmıştır. Nitel araştırmacı, dokümanlar sayesinde ihtiyacı olan veriyi, gözlem ya da görüşme yapmadan doğrudan bilgi elde edebilir. Bu bağlamda doküman incelemesi, maddi ve manevi olarak tasarruf sunan bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek 2016). Çalışmada doküman analizi ile birlikte içerik analizi kullanılmıştır. Weber (1989: 5), metinden çıkarılan geçerli yorumların bir dizi işlem sonucu ortaya konulduğu bir araştırma tekniği olarak içerik analizini ifade etmiştir. Merriam (2013), bütün nitel veri analizlerinin belli bir aşamada görüşmelerin, alan notlarının, belgelerin içeriklerinin analiz edildiği için bir bakıma içerik analizi olduğu, şeklinde görüş bildirmektedir. Çalışma, ayrıntılı bir literatür araştırması olup konu ile ilgili çeşitli arkeoloji, tarih, coğrafya, pedagoji kitap ve makaleleri ile yabancı kaynaklar taranmış, elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir. Bahse konu kitap ve ünitenin arkeoloji, tarih ve coğrafya ilişkisi açısından ele alınması bu çalışmanın özgün yanıdır. Şimdiye kadar yapılan literatür taramalarında bu araştırmanın örneğine rastlanılmamıştır.

1.5. Evren ve Örneklem

Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun 28.05.2018 gün ve 78 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilip, Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 28.05.2019 gün ve 10443977 sayılı yazısı ile ikinci defa 245257 adet basılan, “Coğrafya 9. Sınıf Ders Kitabı”nın Beşeri Sistemler (Yerleşmeler) isimli ikinci ünitesi örneklem olarak seçilmiştir.

1.6. Veri Kaynağı ve Verilerin Analizi

Araştırmanın veri kaynağı, Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu tarafından ders kitabı olarak kabul edilip, Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğünün ilgili yazısı ile ikinci defa basılan, “Coğrafya 9. Sınıf Ders Kitabı”dan oluşmaktadır. Veri kaynağından elde edilen bulgular, 2019-2020 eğitim-öğretim yılı bahar yarıyılında tarafımızdan incelenmiştir.

Öğretmenler ve öğrenciler için öğretim sürecinin önemli bir elemanı olan ders kitapları genel olarak; biçimsel ve görsel özellikler, içerik, dil ve anlatım ve ölçme değerlendirme özellikleri bakımından değerlendirilir (Küçükahmet 2011; Kılıç ve Seven 2008; Ceyhan ve Yiğit 2005; Şahin 2003). Bahse konu ders kitabı ünitesi; üç disiplin ile ilişkili olarak daha çok içerik, görsel ve ölçme-değerlendirme özellikleri açısından ele alınıp bu yönde bir analiz yapılmıştır. Araştırmada kullanılan doküman ek veri kaynağı değildir. Doküman, başlı başına araştırmanın tüm verisini oluşturmaktadır.

2. COĞRAFYA, TARİH VE ARKEOLOJİ İLİŞKİSİ:

MEKÂN ODAKLI BİR YAKLAŞIM

Mekân; “yer”, “doğa”, “bölge”, “ortam”, “toprak” ve “alan” gibi çeşitli anlamlarda kullanılmış ve değişik kavramsal anlayış içinde ele alınmıştır (Eyuboğlu 2004: 479; Devellioğlu 2003: 604). Özellikle mekânı kendine konu edinen ve bu konuya en yakın bilim olarak, coğrafya işaret edilir. Mekân, coğrafyanın ana paradigması konumunda olup, coğrafyacıları en fazla uğraştıran bir kavramdır. Mekânsal dönüş ile birlikte mekân kavramı disiplinler arası ve disiplinler ötesi bir hal almıştır (Yurdadön Aslan ve Yavan 2019). Sosyal bilimlerde zamanla öne çıkan postmodern (Kaygalak, 2011) ve postyapısalcı yaklaşımlar ile birlikte mekân, daha kapsamlı ele alınmaya başlanmıştır. Mekan kavramının daha iyi açıklanması adına tekli bakış açısından sıyrılıp, farklı teoriler, kavramlar ve ampirik çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir (Bilgili 2020: 89).

Mekân, önceleri sosyal süreçlerde pasif olmanın yanı sıra düzenleme yetisi olmayan, tarihsel bağlamdan uzak, kendiliğinden bir varoluş özelliği olan ontolojik bir geometrik düzlem olarak algılanmıştır (Tekeli 1979). Ama zamanla mekânın, ontolojik anlamda indirgenmiş olduğu bir uzay parçası anlayışından sıyrılarak, bağlantılı olduğu sosyal gerçekliğin de bu ontolojiye uyan ampirik ve akılcı bilgi teorisiyle algılanabileceği öngörülmüştür (Kaygalak 2011: 3).

Günümüz beşeri coğrafyası kendisine, sosyal bilimlerin mekân kurgusunu ana araştırma konusu olarak belirlemiştir. Ancak geçmişte çevresel faktör ve bölgesel farklılaşma ile mekânsal dağılım odaklı olan geleneksel coğrafya; kolay gözlemlenebilen ve haritalanabilir başka bir ifadeyle somut denilebilecek olguları ana araştırma objesi yapmıştır (Philo ve Söderström 2004:108). Ancak sosyal bilimlerdeki bu yeni coğrafi mekân geleneksel anlayışın dışına çıkarak, farklı kültür, siyasi ve ideoloji gibi değişik aşamalardan sonra oluşturulan ve inşa edilen mekândır. Bu bakış açısıyla sosyal süreçlerde “mekân zamanı görünür kılma yolu” şeklinde zihinlerde belirlemektedir (Cresswell 2008: 53). Günümüzde, sosyal bilimlerde kültürel bir tasavvur olarak mekânın ağırlığı artmaktadır. Uluslararası ilişkilerden, sosyolojiye, tarihe, arkeolojiye kadar tüm sosyal bilimlerde “mekânsal okumanın” ya da “mekânı okumanın”, sosyal süreçleri anlamak ve yönünü kestirmek için gerekli bir girişimdir. Dolayısıyla sosyal süreçleri oluştukları mekândan bağımsız ele almak doğru olmaz. Bu durumu Sibley (1995);

“...kültürel anlamda mekânı okumak için mekânsal organizasyon ritüellerine vurgu yapan ‘mekânın antropolojisi kavramına’ ihtiyacımız var” şeklinde ifade etmektedir.

Coğrafya, verili bir koşullar öbeği sunarken, mekân verili bir olgu değildir; mekân yapay inşa edilen, üretilen, kurgulanan, açılan bir olgudur. Mekân, dünyevi ilişkilerle insan eliyle oluşturulur. Dolayısıyla mekânın zaman ve beşeriyetle ilişkilidir (Durgun 2013: 13).

Mekân, yalnızca ana hatlarıyla açıklama takdim eden varlık değildir. Mekânı aynı zamanda yeni bir okuma şeklinde kabul etmeli ve onu sosyal olanın metnine çeviren bir bakış açısı oluşturulmalıdır. Modern coğrafyada mekân, sosyal olanın aynası kabul edilmektedir. Dolayısıyla günümüzdeki yeni coğrafya da mekânı toplumsal olanın metni olduğunu benimsemeli ve farklı okuma biçimlerinin mümkünliğini ortaya koymalıdır. (Kaygalak 2011: 9)

İnsanoğlu var olduğundan itibaren sürekli doğal ortam ile etkileşim içindedir. Bu etkileşim; doğal ortamın insanlara etkisi ve insanoğlunun doğal ortamı değiştirmedeki etkisi olarak gösterilir. Coğrafyayı, insan ve çevre karakterleri meydana getirmektedir. Coğrafyacı da gerek insanı, çevrenin bir parçası olarak gerekse çevreyi değiştiren bir güç olarak incelemektedir (Gümüşçü 2010: 313). Kültür-çevre veya insan-çevre etkileşimi, mekânsal farklılık ve benzerlikler arasındaki ilişkilerle gelişen coğrafyada dikkat çeken konulardır (Doğanay 1993). İnsanoğlu, varoluşundan itibaren yeryüzü şekilleri, jeolojik yapı ve tektonizma, iklim, bitki örtüsü, akarsular vb. doğal faktörlerin etkisinde kalmıştır. Bu etkiler insanoğlunun bütün sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel yaşamında izler bırakmıştır. İnsanoğlu, tabiatı gereği doğada aktif bir rol üstlenerek mevcut şartlara karşı koymakta, savaşıarak onu kendi isteklerine göre değiştirme çabasıdadır. İnsanın tabiatı tanımak, ona uymak ya da değiştirme arzusu olan beşeri faaliyetler sonucunda elde ettiği başarı, medeniyetlerin kaynağını meydana getirir. Coğrafya biliminin, canlı ve cansız olaylarla ilgilenmesi, bu olaylar arasındaki karşılıklı ilişkiler, yeryüzünde yer yer farklı coğrafi mekânların oluşmasında etkili olmuştur. Bu mekânlardaki farklılık ve benzerlikleri ortaya koyup değişik coğrafi görünümeleri analiz ederek, böylece insanların yaşadığı coğrafyayı tanıma ve ondan daha çok faydalanmasını sağlama ilkesi, coğrafya biliminin amacı olarak gösterilebilir (Güngördü 2003: 5).

Mekânsal farklılık ve benzerlikler; yerel ve yerel olmayan ilişkilerle var olmaktadır. Bu ilişkilerde; yerine göre fiziki ve beşeri olaylar arasındaki ilişkilerin etkisi ağır basmaktadır (Tümertekin ve Özgüç 2011: 495). Yeryüzündeki; bölge, yöre, deniz ya da kara parçası gibi bütün mekanlar içinde bulunan ünitelere kendi özellikleri aktarıp etkilemektedir. Bu etkileme durumu geniş bir alanda yayılmış; hem bir ırk, bir din hem de bir kültüre ait halk toplulukları için geçerlidir (Tanrıkulu 2014: 26).

İnsanoğlunun hakim olduğu coğrafi mekânın imkânları, toplumların iktisadi yapısının yanında, diğer topluluk ya da medeniyetlerle olan ilişkilerinde de önemli bir etkenlerdir. Dolayısıyla bir medeniyetin gelişimi ve diğer toplumlarla olan münasebetlerinin iyi anlaşılabilmesi, toplumların üzerinde yaşadıkları coğrafi özelliklerin iyi bilinmesine bağlıdır. Anadolu, sahip olduğu coğrafi özellikler ile bir bütünlük arz etmektedir. Bu coğrafi bütünlüğü oluşturan doğal koşullar nedeniyle Kafkaslar, Transkafkasya, İran, Mezopotamya, Suriye ve Balkanlar ile ilişki içine girmiş ve nihayetinde gelişen birden fazla uygarlığa ev sahipliği yapmıştır (Duran 2003: 14). Bahse konu farklı medeniyet ve kültürlerle etkileşime giren Anadolu kültürü, sentez oluşturmuş böylece farklı ve zengin bir kültür oluşturmuştur. Bu çeşitli

kültür ve değerler, Anadolu'nun kültür çeşitliliğini meydana getirmiş ve kültürel miras olarak günümüze gelmiştir. İster Anadolu'ya dışarıdan gelmiş olsun isterse Anadolu'da ortaya çıkmış olsun, kültürel değerler; doğal çevre ve coğrafi mekan etkileşimi ile bir sentezlenerek bütünleştiğinden Anadolu uygarlıklarına ait hiçbir eser coğrafi mekanından ayrı ele alınamaz. Geçmişten itibaren insanın çevresine olan ilgisi; topografya, iklim ve kültürel etkenler ile beraber şekillenerek özgün mekansal dokular olarak sosyal organizasyonlar meydana getirmiştir (Yiğit ve Türel 2006: 187). Coğrafi mekanın, yaşam şekli ve kültürü etkilemesi ile ortaya çıkan ve kültürün coğrafi mekandaki aynası olan tarihsel kaynaklar; bir bölgede geçmiş medeniyetlerden kalan mimari ve arkeolojik unsurlar gibi çeşitli maddi kültür varlıklarıdır (Başkaya ve Türk 2014: 253).

Mekân, coğrafya biliminin tüm alt dallarında önemli olmakla birlikte, özellikle tarihî coğrafya araştırmalarında çok daha önemlidir. Çünkü çağdaş coğrafya araştırmalarında mekân; ihtiyaç halinde gerekli durumlarda görme, araştırma ya da gözlem yapma imkanı olan bir yer özelliği taşımaktadır. Bunların yanında kontrolü yapılabilen birtakım araştırmalara olanak sağlaması daha da önemlidir. Ancak mekân açısından, tarihî coğrafya araştırmalarında durum böyle olmayıp, farklı bir hale bürünmektedir. Çünkü araştırmada belli bir noktaya gelmek için öncelikle ele alınan konunun üzerinde meydana geldiği mekânın yeniden inşası gerekir. Dolayısıyla bu mekân üzerinde vuku bulan olay ya da durumların gün yüzüne çıkarılması, mekanın özelliklerinin bilinmesine bağlıdır (Gümüşçü 2010: 279).

Prehistorik dönemlerden beri insanoğlunun çevresiyle olan münasebetini araştırmak ve gün yüzüne çıkarmak için sahip olunan her nevi işaret, mekânsal boyutta inceleme olanağı sunmaktadır. Dolayısıyla bilgi, belge, mimari yapılar gibi tarihsel materyaller; araştırmacılara bahse konu bu süreci az da olsa yaşayabilme imkânı sunar. Bu bilgiler sayesinde insan-çevre münasebetinin geçmişteki durumu meydana çıkarılmaktadır. İnsanın, fiziki mekânın yanında diğer insanlarla da münasebeti olduğu için toplumsal mekânla da ekonomik, toplumsal ve siyasal ilişkisi vardır. Son yüzyılın ikinci yarısındaki beşerî coğrafya araştırma ve çalışmaları; insanın oluşturduğu mekânlar, bunların çevreden etkilenme durumları, haliyle toplumun mekânı nasıl örgütlediği yönündedir. Çalışmalar, daha çok insan davranışının mekânsal durumunun incelenmesini de kapsamına almıştır (Özgüç ve Tümtekin 2000: 49-50).

Tarihsel mekân, geçmiş toplulukların bıraktıkları tarihî yapılardan ve tarihî olayların geçtiği yerlerden meydana gelir. Bir cami, medrese, anıt mezar, türbe, çeşme, evler gibi tarihî dokusu bozulmamış kompleksler tarihi mekan olabilir. Yine bir medeniyet için çok önemli bir olayın ve savaşın geçtiği bir yer veya bir kişinin doğup, yaşadığı bir yer tarihi mekan olabilir (Ata 2002: 58). Yaşanılan çevre, içinde yaşayanların toplum ya da insanların bütün özelliklerini yansıtan bir ortamdır. İçinde barındırdığı anlamları kapsayan simgeleri kullanan mimari dilin, arkasındaki güç kültür ile geleneklerdir (Hayta, Karabağ ve Yumak 2016: 102). Kültürün yaşam şekli ve davranışlar üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. Bunu, toplumdaki değerleri fiziksel çevredeki biçimlere dönüştürerek yapmaktadır. Bütün kültürel uzantılar, mekânı kavramayı, anlayışı ve mekân kullanımını oldukça etkilemektedir (Erdönmez ve Akı 2005: 69).

Tarihî mekan sayesinde; her ne kadar geçmiş toplumlar tarih sahnesinden silinmiş olsa da onları kuşatan mekânların ayakta olması, günümüz ve gelecek nesiller için yaşayan tarih niteliğinde olup bu veriler hakkında çok az yazılı bilgiye sahip olduğumuz geçmiş toplum ve medeniyetlerin yaşam biçimlerinin anlaşılmasını sağlamaktadır (Ahunbay 1996: 116). Yani tarihi mekan sayesinde hem geçmiş toplum ve medeniyetler hakkında bilgi sahibi olma hem de

dün ile bugün arasında mukayese yapma imkanı doğar. Bunların yanında tarihi mekanlar; bireyin kendini ve ait olduğu kültürel geçmişi ile sahip olduğu değerleri tanımasına, aidiyet ve birlik-beraberlik duygusunun gelişmesine olanak sağlayan ortamlardır.

Çevresel arkeolojinin ilgi alanına, ilk insanların hayat sürdüğü çevreyi tekrardan inşa etmek girmektedir. Bunu yaşamın şekillenmesindeki etkisini kavramak adına yapmaktadır. Çevresel arkeoloji, insan ile doğal çevre arasındaki ilişkiyi zaman bağlamında ele alır (Renfrew ve Bahn 2013: 72-73). Bunun yanında insanoğlunun çevresine ve doğal yapıyı nasıl etkilediğini de incelemektedir. Çevresel arkeoloji, insan faaliyetinin dışında kalan birçok malzemenin ele alınmasını da kapsamaktadır. İnsan yapısı olmayıp doğa yapısı olan kültürden ziyade insanoğlunun doğa, hava, iklim, biyoloji ve arazi uğraşlarını yansıtan ürünler de inceleme konusudur. Arkeolojik malzemeler doğal köklerin yanında kültürel değişime de tanıklık ettiği için ikisi arasında sınır aslında net bir çizgi ile ayrılamaz. Geniş anlamda çevresel bulgular insan elinden çıkan kalıntılarla birlikte düşünülmelidir (Renfrew ve Bahn 2013: 68-69).

Arkeolojide görelî tarihlendirmenin temeli stratigrafik dizilime dayanmaktadır. Arkeolojik buluntuların yer aldığı alttaki dolguların üstte yer alanlardan daha eski olduğu ilkesi hakimdir. Bütün tarihlendirme tekniklerinde ve her arkeolojik kazıda; üst üste binme yasası kullanılarak ve kaynağa bakarak görelî yaş belirleme tekniği temel nokta olmaktadır. Arkeolojik stratigrafî, kısaca dolgularının ele alınması ve yorumlanmasıdır. Bu inceleme, tarih belirleme amacını güdüp üst üste binme ve sıralanma şeklindedir. Yer bilimlerinde de stratigrafi söz konusudur. Bu bilimler genel itibarıyla, daha çok dünya kabuğunu oluşturan tortul, volkanik ve başkalaşmış kaya kütlelerinin tasviri ve özelliklerini mekanla ilişkisini ve zamana göre nasıl sıralanmış olduklarını belirleme ve birbirleriyle ilişkisini ortaya koyarlar (Renfrew ve Bahn 2013: 260; Salvador, 1994: 137). Çevresel arkeolojide, dolguların hangi üst üste gelme sıralarından ziyade nesnelerin oraya nasıl gelmiş olduğu çok daha önemlidir. Burada tabakalaşmada ardışıklık kadar, süreci ile ilgilidir. Bunda insan faktörü önemli rol oynamaktadır (Renfrew ve Bahn 2013: 70).

Arkeolojide, geçmiş toplulukların geride bıraktıkları maddî kültür kalıntıları içlerinde yer alan mekân/ev/konutların ve tüm bunların içindeki materyal kültür öğelerinin kazı marifetiyle gün yüzüne çıkarılmasıyla birçok şey anlam kazanmaktadır. Prehistorik dönemlerden itibaren başlayan insan-mekân ilişkisi, mekân içi yapı öğeleri ve materyal kültür öğeleri sayesinde bilgi sahibi olunmaktadır.

Prehistorik dönemde çevresel koşullar (iklim, denize yakınlık, akarsu, göller, bitkiler ve av hayvanları) toplulukların yerleşim yeri seçmelerinde etkili olan faktörler arasında yer almıştır. Yakınoğru'da iklimin sıcak olması nedeniyle akarsu kenarlarına yerleşim söz konusuyken, Anadolu'da değişik yerler yerleşim alanı olmuştur. Deniz kıyıları, mağaralar, doğal tepe üstleri veya yamaçları, düz ovalar, step alanlar ve bazen tarıma elverişli olmayan yerler bile yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. (Özdemir 2017: 15-16).

Avcı-toplayıcı göçebe hayatın hüküm sürdüğü dönemlerde bile insanlar; yerleştikleri alanlarda, korunma ve güvenlik maksatlı doğal kaya altları ve mağaraları seçerek buraları bilinçli birer yaşam alanlarına/mekânlara dönüştürme gayreti içinde olmuşlardır. Daha sonra insanoğlunun yaptığı ilk "barınaklar" yerleşim yeri olarak kullanılmıştır (Özdemir ve Özdemir 2019: 34). Günümüzden 14 bin yıl öncesinden itibaren dünyanın değişik coğrafi alanlarında görülmeye başlayan ahşap kulübeler, dal örgü yapılar, kerpiç ve taş örgü yapılar gibi mimari

unsurların, avcı-toplayıcı ve göçebe yaşamdan, çiftçiliğe dayalı yerleşik yaşama geçiş sürecinde, toplulukların barınma ihtiyaçlarını karşılamıştır (Özdoğan 1996: 19).

Yerleşik yaşamla birlikte toplulukların gereksinimlerine yönelik olarak ev ve hane gibi sosyal grupları bir araya getiren mekânlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Prehistorik topluluklar veya sosyal gruplar arasında mekân biçimleri, iç öğeleri ve kullanım nedenleri farklılıklar gösterebilmekle birlikte, mekan öğeleri ihtiyaçlar dikkate alınarak konumlandırılır (Duru 2013: 25).

Mekân Analizi, geçmiş toplulukların yerleşim organizasyonlarını, mimari ile materyal kültür öğeleri arasındaki ilişkisini ve insan-mekân arasındaki bağlantısını ortaya koymada etkili yöntemlerden biridir. Bu yöntem, mimari yapı ile mekânın organizasyonu arasındaki ilişkiyi incelemektir (Çevik, 2014: 109). Arkeoloji’de mekân analizi, 20. yüzyılın ortalarından itibaren başlamıştır. Kwang-chih Chang tarafından gerçekleştirilen mekân analizi, mimari kalıntılarla hane bireylerini ilişkilendirmesiyle uygulanmıştır (Chang 1968). Böylece mimari yapıların maddesel özelliğinden ziyade, insanla olan ilişkisini kavramaya yönelik yeni bir bakış açısı ortaya çıkar. Daha sonra insan-mekân arasındaki ilişki ifade edilmeye başlanır (Duru ve Özbaşaran 2014: 124).

Tüm olay ve durumlar, mekân içinde vuku bulup, ölçülebilir. Zamansallığın temelinde mekânsal bir zemin vardır. Zaman ve mekân çeşitliliğinin vazgeçilmez etkileşimi sayesinde tüm olaylar açıklanabilir. Başka bir ifadeyle vuku bulan her olay; bir zamanda ve bir mekânda gerçekleşir. Her mekânın veya mekân parçasının bir geçmişi bulunur. Ancak insan bu bilgiyi ortaya çıkardığı zaman anlam kazanır (Mengüşoğlu 1958: 165). Yani tüm olayların; gerçekleşme, anlam kazanma ve ölçülebilmesinde odak nokta, “insan-zaman-mekân” olarak ifade edilebilir.

Coğrafya; esasen mekânı, insan ile olan ilişkisi açısından ele alır. Ancak farklı bilim dallarıyla ilgilenen araştırmacılar için de mekân kavramı konu olmuş ve bu araştırmacılar değişik şekillerde bilgi alışverişinde bulunmuşlardır. Çağdaş şekli ile günümüz coğrafyası, insanoğlunun tüm uğraşlarında maksimum seviyede ihtiyaç duyduğu ve yararlandığı, disiplinler arası bir bilim dalıdır. Arkeoloji, tarih ve coğrafya disiplinleri, sahip olduğu kavramsal zenginlik, yöntem bilgisi, ilke ve genelleme birikimi ile geçmişin inşa süreçlerine etkileriyle beraber disiplinler arası bir etkileşim içindedirler.

3. BEŞERİ SİSTEMLER (YERLEŞMELER) ÜNİTESİNİN İNCELENMESİ

İncelenen “Beşeri Sistemler (Yerleşmeler)” isimli 2’nci ünite, “Coğrafya 9. Sınıf Ders Kitabı”nın 146 ile 172’nci sayfaları arasında yer almaktadır. Ünitenin anahtar kavramları; yerleşme, yerleşme dokusu, dağınık yerleşme, toplu yerleşme, yerleşme tipi, kır yerleşmesi ve şehir yerleşmesi şeklinde olup aşağıda kavram haritası 1’de gösterilmiştir.

Kavram haritası: Beşeri sistemler ünitesinin anahtar kavramları

Ünitenin ana konu başlıkları ve ilgili sayfa numaraları aşağıdaki tablo 1’de gösterilmiştir:

Ana Konu Başlıkları	Sayfa Numarası
Yerleşmeler	146
Yerleşmenin Yer Seçimi ve Gelişimi	148
Yerleşme Doku ve Tipleri	156
Türkiye’de Yerleşme	162
Ölçme ve Değerlendirme	170

Tablo 1: Beşeri Sistemler ünitesinin ana konu başlıkları ve ilgili sayfa numaraları

Bahse konu “Beşeri Sistemler” ünitesinin, üç disiplin açısından ele alınan sayfaları aşağıda yer almaktadır:

Sayfa 147: Bu ünite de neleri öğreneceksiniz? Diye isimlendirebilecek “Bu bölümde; yerleşmelerin gelişimini etkileyen, yerleşme doku ve tiplerinde etkili olan, Türkiye’de yerleşmelerin dağılışını etkileyen faktörleri; Türkiye’de idari fonksiyonlarına göre yerleşim birimlerini öğreneceksiniz.” şeklinde bir ifade bulunmaktadır.

Sayfa 148: Bahse konu ünitenin “Yerleşmenin Yer Seçimi ve Gelişimi” isimli ana konu başlığı bulunmaktadır.

“Konuya Başlarken” başlığı altında öğrencileri düşünmeye sevk edecek iki soru yöneltilmiştir. Bu sorular:

“1. İnsanlar hangi özelliklere sahip alanları yerleşme için daha çok tercih etmiştir?”

2. Küçük bir yerleşim alanının giderek büyümesinde hangi faktörler etkilidir? şeklindedir.

“Yerleşme” kavramının tanımı yapılarak, yerleşmelerin zaman içindeki gelişmelere bağlı olarak değişime uğradığı vurgulanmıştır. Barınağa neden ihtiyaç duyulmuştur? Sorusuna yanıt aranmış ve avcı-toplayıcı göçebe insanların barınak için neleri kullanıldığı ifade edilmiştir. Bunu somutlaştırma adına ders kitabında bir fotoğraf kullanılmış ve bilgi kutusunda “Görsel 2.1 Mağara yerleşim alanı (Kırım)” şeklinde bir bilgiye yer verilmiştir.

Görsel: Mağara yerleşim alanı (Kırım), sayfa 148

İnsanların göçebe bir yaşamdan yerleşik bir yaşama geçişinin nedeni üzerinde durulmuştur. Artık barınak tipinin değişmeye başladığı ifade edilerek, barınak için kullanılan malzemeler sıralanmıştır. İlk yerleşim alanları ve küçük köylerin kurulmasını sağlayan coğrafi şartlar ile diğer özelliklerin neler olduğu ifade edilmiştir.

Zaman ilerledikçe bakır, tunç ve demir madenlerinin insanlar tarafından işlenmeye başlandığı ayrıca bu madenlerin işlenmesini (eritmesi) sağlayacak odun malzemesinin temini için ağaçlık alanların çevresinin yerleşim alanı olarak seçildiği belirtilmiştir.

Sayfa 148-149: Demirden sabanın yapılmasıyla, tarım yapılan alanlar ve tarımsal üretiminin artması, bununla beraber yapılan tarım faaliyetleriyle birlikte beslenme kaynakları ile nüfusun artması ve köylerin büyümesi açıklanmış, fazla üretim sonucu takas yoluyla ticari faaliyetlerin başladığı, ticari faaliyetler ve nüfus artışı sonucunda ticaret yolları üzerinde ve limanların çevresinde şehir yerleşmelerin ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Ayrıca devletlerin kurulmasıyla birlikte bazı şehirlerin yönetim merkezi hâline geldiği ve giderek büyüdüğü İstanbul, Şam ve Roma örnekleri verilerek belirtilmiştir.

Sanayi devrimi ile beraber şehir sayısının arttığı ve şehirlerin büyüdüğü ifade edilerek, sanayileşme sürecinin, yerleşme yeri seçiminde beşeri ve ekonomik faktörleri ön plana çıkarırken, doğal faktörlerin etkisini azalttığı belirtilmiştir. Kırsal kesimlerden şehirlere doğru göçlerin artmasının sebepleri üzerinde durulmuş, bu durumun metropol şehir denilen çok büyük şehirlerin ortaya çıkmasının zeminini oluşturduğuna dikkat çekilmiştir. Bütün bunlarla birlikte günümüzde sanayi, ticaret, tarım, turizm, ulaşım gibi faaliyetlerin; dinî ve idari fonksiyonların birine ya da birkaçına sahip çok sayıda şehir yerleşmesinin ortaya çıktığı açıklanmıştır.

Sayfa 149: “Ders İçi Çalışma” başlığı altına “Dünyada ilk yerleşmelerin kurulduğu alanlar; Nil Nehri çevresi (Mısır medeniyeti), İndus ve Ganj nehirleri çevresi (Hint medeniyeti) Sarı Irmak ve Gök Irmak nehirleri çevresi (Çin medeniyeti), Fırat ve Dicle nehirleri arası (Mezopotamya

medeniyeti), Orta Amerika (Aztek ve Maya medeniyetleri), And Dağları etekleridir (İnka medeniyeti).” şeklinde bilgilere yer verilerek bir dünya haritasında ilk medeniyetlerin geliştiği alanlar numaralandırılmış ve bu bilgilere göre aşağıdaki soruların cevaplanması istenmiştir.

1. Haritadaki numaralı yerlerde hangi medeniyetlerin geliştiğini haritadaki ilgili alanlara yazınız?
2. Haritada numaralandırılmış yerlerdeki medeniyetlerden hangileri akarsu boyunca kurulmuştur?
3. Haritada işaretli alanların insanlar tarafından yerleşim alanı olarak seçilmesinin sebepleri neler olabilir?

Harita: “Ders İçi Çalışma” başlığı altına bulunan dünya haritası, sayfa 149

Sayfa 153: Komisyon tarafından düzenlenmiş “Şanlıurfa’nın Kuruluşuna Etki Eden Etmenler” isimli bir okuma metni yer almaktadır. Okuma metni aşağıda gösterilmiştir:

OKUMA METNİ		
ŞANLIURFA’NIN KURULUŞUNA ETKİ EDEN ETMENLER		
<p>Şanlıurfa’nın kuruluşu 11.000 yıl öncesine dayanır. Neolitik Dönem’de insanların kalıcı yerleşmeye geçmeleriyle birlikte birçok yerleşme kurulmuştur. Bunlardan biri de Şanlıurfa’dır. Şanlıurfa’nın Yeni Mahalle adı verilen mahallesinin sınırları içinde arkeologlar tarafından ilk yerleşmelere ait kalıntılar tespit edilmiştir.</p> <p>Şehrin kuruluş yerinin seçilmesinde birçok önemli faktörün rol oynadığı görülmektedir. Bu faktörlerin başında insanların temel ihtiyaçlarından olan</p>	<p>suyun temini gelmektedir. Şehrin kurulduğu alanın yakın ve uzak çevresinde akarsuların ve kaynak sularının bol oluşu, su teminini kolaylaştırmıştır.</p> <p>Şanlıurfa’nın kurulduğu alan güvenlik açısından da önemli avantajlar sağlamaktadır. Neolitik yerleşmenin kurulmuş olduğu Tıfındır Tepesi, konumu itibarıyla korunaklı bir alan oluşturmaktadır. Ayrıca günümüze 11.000 yıl öncesinin iklim şartları değerlendirildiğinde araştırma alanında günümüze daha elverişli iklim şartlarının hüküm sürdüğünü söylemek mümkündür.</p> <p>Şanlıurfa’nın kurulduğu alanın hemen yanında Harran Ova-</p>	<p>sı gibi verimli, alüvyal bir ovanın olması; yerleşme sakinlerine tarım faaliyetleri açısından önemli bir avantaj sağlamıştır.</p> <p>Şehrin çevresinde yaygın bir şekilde kalker formasyonlarının olması, özellikle barınak yapımı için gerekli olan malzemenin temininde önemli bir kolaylık sağlamıştır.</p> <p>Şehrin Neolitik Dönem’den günümüze kadar varlığını korumuş olması da şehrin kuruluş yerinin yukarıda sayılan şartlar açısından ne denli elverişli olduğunu ortaya koymaktadır.</p> <p>(Komisyon tarafından düzenlenmiştir)</p>

Görsel: “Şanlıurfa’nın Kuruluşuna Etki Eden Etmenler” isimli okuma metni, sayfa 153

Sayfa 155: “Arazide Çalışma” isimli bir başlık ve altında; “Amaç”, “Planlama”, “Hazırlık”, “Gezi Alanında Yapılacak Çalışmalar” ve “Değerlendirme” alt başlıkları yer almakta ve bu başlıklar altında gerekli açıklamalar yapılmıştır.

“Arazi Çalışması Kontrol Listesi” ve hemen altında “Yapılacak İşlemler” isimli bir bölüm oluşturulmuş ve bu bölümün aşağıdaki alt başlıklardan oluştuğu görülmüştür.

Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji İlişkisi Bağlamında 2019-2020 Eğitim Öğretim Yılı Meb Ortaöğretim 9. Sınıf Coğrafya Ders Kitabı Beşeri Sistemler (Yerleşmeler) Ünitesinin İncelenmesi

- A) Hazırlık ve Planlama Aşaması
B) Uygulama Aşaması
C) Değerlendirme Aşaması

Yine yukarıda A, B ve C şeklinde verilen başlıklar altında yapılacak işlemler ifade edilmiştir. İlgili kontrol listesi aşağıda gösterilmiştir:

ARAZİ ÇALIŞMASI KONTROL LİSTESİ	
YAPILACAK İŞLEMLER	YAPILDI ✓
A) Hazırlık ve Planlama Aşaması	
• Gezi güzergâhını belirledim ve taslak gezi planını hazırladım.	☐
• Gezi için gerekli eşyalarımı (defter, kalem, bölge haritası, fotoğraf makinesi, uygun kıyafetleri) hazırladım.	☐
B) Uygulama Aşaması	
• İnceleme alanında yerleşmelerin gelişiminde ve yerleşme yeri seçiminde etkili olan faktörleri gözlemledim.	☐
• Gözlemlerim ile ilgili gerekli notları tuttum, planladığım zamana ve gezi planına uygun hareket ettim.	☐
C) Değerlendirme Aşaması	
• Gezide topladığım verileri bir araya getirip görseller ile birlikte bir ürün dosyası oluşturdum.	☐
• Yapmış olduğum arazi çalışmasından yola çıkarak, yerleşmelerin gelişiminde ve yerleşme yeri seçiminde etkili olan faktörleri sınıf ortamında açıkladım. Topladığım bilgileri ve görselleri sınıf içerisinde paylaşım sergiledim.	☐

Görsel: “Arazi Çalışması Kontrol Listesi”, sayfa 155

211

Sayfa 156: Bahse konu ünitenin “Yerleşme Dokuları ve Tipleri” isimli ana konu başlığı bulunmaktadır. “Konuya Başlarken” başlığı altında öğrencileri düşünmeye sevecek iki soru yöneltilmiştir. Bu sorular:

- “1. Yerleşme alanlarındaki farklılıkların sebepleri neler olabilir?”
2. Kır ve şehir yerleşmeleri arasında ne gibi farklılıklar vardır?” şeklindedir.

Yerleşme doku ve tiplerinin farklılaşmasında etkili etkili olan doğal ve beşeri faktörler ifade edilmiştir. Yerleşme özelliklerinin zaman içinde değişim gösterebileceğinden ve küçük yerleşme alanlarının büyüme göstermesinde etkili olan faktörler sıralanmıştır. Doğal koşulların yerleşmeye etkisi ve ülkelerin gelişmişlik seviyesi ile doğal ortamın yerleşmeler üzerindeki ilişkisi üzerinde durulmuştur.

“Ders İçi Çalışma” başlığı altında 4 tane görsel verilip, öğrencilerden görselleri inceleyerek aşağıdaki soruları cevaplamaları istenmiştir.

1. Yerleşmeler arasında ne gibi farklılıklar dikkatinizi çekiyor? Bu farklılıkların nedenleri nelerdir?
2. Yerleşim yerlerinin coğrafi ortamları hakkında nasıl bir yorumda bulunabilirsiniz? Coğrafi ortam yerleşmeleri nasıl etkilemiştir?
3. Görsel 1’deki evlerin çatılı, görsel 2’deki evlerin çatısız olmasının nedeni nedir?
4. Görsel 3 ve 4’teki meskenler arasında ne gibi farklılıklar vardır?

Görsel: “Ders İçi Çalışma” başlığı altında verilen görsel, sayfa 156

Sayfa 158-159: “Mesken Tipleri” başlığı ele alınarak insanların barınma ve ekonomik faaliyetlerini sürdürme amaçlı yaptıkları meskenlerin, yerleşme alanlarına göre farklılık gösterdiği ve kırsal yerleşmelerde mesken yapımında kullanılan malzemenin çevredeki doğal ortam koşullarına göre ahşap, taş, toprak vb. olabileceği ifade edilmiştir. Meskenlerde kullanılan malzemenin belirlenmesinde, etkili olan faktörler sıralanmış ve hangi mesken tipinin hangi bölgede yaygın olduğu açıklanmıştır. Bu mesken tiplerine örnek teşkil edecek görseller kullanılmıştır (Bilgi kutusunda kodları; Görsel 2.11, Görsel 2.12, Görsel 2.13 olan fotoğraflar). Bahse konu bu görseller aşağıda gösterilmiştir.

Görsel: Ahşap mesken, sayfa 159

Görsel: Taş mesken, sayfa 159

Görsel: Toprak mesken, sayfa 159

Sayfa 162: Bahse konu ünitenin “Türkiye’de Yerleşme” isimli ana konu başlığı bulunmaktadır.

“Konuya Başlarken” başlığı altında, Türkiye’nin bulunduğu Anadolu Yarımadası’nın, insanlık tarihinin en eski yerleşim bölgelerinden biri olduğu, tarihsel süreçte birçok medeniyete

(Mersin), Arslantepe (Malatya) gibi yerlerin yerleşim özellikleri nelerdir?” şeklinde bir araştırma sorusu yöneltilmiş ve bir hafta süreyle araştırılarak, elde edilen bulguların sınıfta paylaşılması istenmiştir.

Sayfa 170-172: “Ölçme ve Değerlendirme” başlığı altında toplam on sekiz (18) soru ile ünite konularının ölçme ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu soruların tiplerine göre dağılımı

Tablo 2’de gösterilmiştir:

Soru Tipi	Soru Sayısı	Yüzdelik Oran
Boşluk doldurma	5	28
Eşleştirme	1	6
Açık uçlu	4	22
Çoktan seçmeli	8	44
Toplam	18	100

Tablo 2: Ünite ölçme değerlendirme soru tip, sayı ve oranları

Ünitede yer alan 18 adet ölçme-değerlendirme sorudan yalnızca 2 tanesi coğrafya, tarih ve arkeoloji ilişkisi bağlamında değerlendirilebilecek sorulardır. Bu sayı %11’lik bir orana denk gelmektedir. Bu oran bahse konu üç disiplin açısından ölçme ve değerlendirme soru sayıları ile soru tiplerinin istenilen seviyede olmadığını ortaya koymaktadır. Disiplinlerin soru sayısı ve yüzdelik oranı aşağıda tablo 3’te gösterilmiştir:

Disiplinler	Soru sayısı	Yüzdelik oran
Coğrafya bilgisi ölçen sorular	16	89
Coğrafya, tarih ve arkeoloji ilişkisi bağlamında bilgi ölçen sorular	2	11
Toplam	18	100

Tablo 3: Ünitenin disiplinlere göre ölçme değerlendirme soru sayısı ve oranları

İlgili ünite, ölçme-değerlendirme soru ve ilgili görseller aşağıda olduğu gibi yer almaktadır.

Sayfa 171: 7 numaralı soru: “Aşağıdaki görselde, ilk insanların mesken olarak kullandığı mağara yerleşmesi gösterilmiştir”.

10 numaralı soru: “Türkiye’de Alacahöyük, Çatalhöyük ve Göbeklitepe gibi geçmiş dönemlere ait yerleşme kalıntıları, Türkiye’nin geçmişten günümüze insanlar tarafından yaşam alanı olarak tercih edildiğinin bir göstergesidir. Türkiye’nin geçmişten bugüne insanlar tarafından yerleşim alanı olarak seçilmesinin nedenleri neler olabilir?”

7. Aşağıdaki görseide, ilk insanların mesken olarak kullandığı mağara yerleşmesi gösterilmiştir.

Sizce ilk insanlar mağaraları neden yerleşim alanı olarak kullanma ihtiyacı hissetmiştir?

Görsel: “7 numaralı ölçme ve değerlendirme sorusu”, sayfa: 171

10.

Türkiye’de Alacahöyük, Çatalhöyük ve Göbeklitepe gibi geçmiş dönemlere ait yerleşme kalıntıları, Türkiye’nin geçmişten günümüze insanlar tarafından yaşam alanı olarak tercih edildiğinin bir göstergesidir.

Türkiye’nin geçmişten bugüne insanlar tarafından yerleşim alanı olarak seçilmesinin nedenleri neler olabilir?

Görsel: “10 numaralı ölçme ve değerlendirme sorusu”, sayfa: 171

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Gelişen ve değişen dünya ile beraber her geçen gün ortaya yeni alanlar çıkarmaktadır. Disipliner yaklaşımın dar sınırları içinde bu yeni gelişen alanları incelemek ve öğretmek zordur. Bu bağlamda disiplinlerarası yaklaşıma gereksinim gün geçtikçe artmaktadır. Her disiplinin kendine özgü doktrini, profesyonel dili, terminolojisi, entelektüel öncüleri ve takipçileri bulunur. Disiplinlerden herhangi birinin diğerlerinden tümüyle bağımsız olması mümkün görünmemektedir.

Disiplinlerarası yaklaşım öğrencileri, disiplinler ve bunların gerçek yaşamdaki varlıkları ile olan ilişkilerini görmelerini sağlar. Aynı zamanda çağa uyum sağlayabilmeleri ve bu anlamda gerekli becerileri kazanmak adına eleştirel düşünmeye ve yaratıcı problem çözmeye hazırlar. Disiplinler arası öğretimde belirli bir olgu, kavram, problem durumu ya da konu temel alınarak, söz konusu bu kavrama farklı açılardan ilham kaynağı olabilecek veya ışık tutabilecek bilgi ve beceriler ilgili bilimlerden alınarak sentezlenebilir. Disiplinlerarası yaklaşımda ele alınacak disiplin ya da disiplinler; konu ve ilişki kurabilme adına disiplinlerarası geçerliğe sahip olmalıdır. Aynı zamanda kapsam olarak da öğretimin zenginleştirmesine imkan tanımalıdır. Bu durumda kapsamlı konularda daha üstün bir anlayış sağlanabilir. Bu bağlamda sosyal bilimlerde; coğrafya, tarih ve arkeoloji alanları disiplinler arası yaklaşımla ele alınacak bilimlerin başında gelmektedir. Zaman ve mekân çeşitliliğinin vazgeçilmez etkileşimi sayesinde tüm olaylar açığa kavuşmaktadır. Başka bir ifadeyle vuku bulan her olay; bir zamanda ve bir mekânda gerçekleşir. Her mekânın veya mekân parçasının bir geçmişi bulunur. Ancak insan bu bilgiyi ortaya çıkardığı zaman anlam kazanır. Yani tüm olayların; gerçekleşme, anlam kazanma

ve ölçülebilmesinde odak nokta, “insan-zaman-mekân” dır. Bu üç kavram bahse konu disiplinlerin ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu disiplinler, sahip olduğu kavramsal zenginlik, yöntem bilgisi, ilke ve genelleme birikimi ile geçmişin inşa süreçlerine etki etmekte ve disiplinler arası bir etkileşim içinde olma özelliğine sahiptirler. Ele alınan coğrafya ders kitabının “Beşeri Sistemler (Yerleşmeler)” ünitesi; konu, kavram ve ilişki kurabilme adına disiplinlerarası geçerliğe sahip olduğu düşünüldüğünden, coğrafya, tarih ve arkeoloji disiplinleri açısından ilişkili olabileceği değerlendirilen konuları, görselleri, harita ve okuma parçaları ile ölçme ve değerlendirme soruları ele alınmıştır.

Ünite başında yerleşme konusu anlatılırken, “Görsel 2.1: Mağara yerleşim alanı (Kırım)” isimli görselle birlikte ilk insanların mağarada bulunduğu esnadaki bir görselin de tercih edilmesi daha dikkat çekici olabilirdi. Yine avcı toplayıcı insanı temsilen bir görselin kullanılması uygun olurdu.

İncelediğimiz ünite, “Zaman ilerledikçe bakır, tunç (bakır ve kalay karışımı) ve demir madenleri insanlar tarafından işlenmeye başlanmıştır.” bilgisi mevcuttur. Bu madenlerden yapılmış ve ülkemizdeki höyüklerden ele geçirilmiş bir buluntu görseline de yer verilebilirdi.

Bahse konu ünite, “Sanayi Devrimi ile birlikte şehirlerin sayısı artmış ve şehirler büyümüştür. Sanayileşme süreci, yerleşme yeri seçiminde doğal faktörlerin etkisini azaltarak beşerî ve ekonomik faktörleri ön plana çıkarmıştır” bilgisi yer almaktadır. Burada sanayi devrimin önemine ve yerleşmeler üzerindeki etkisine dikkat çekilmiştir. Burada “Sanayi Devrimi” kavramının ne olduğu ve ne zaman ortaya çıkmaya başladığı (tarihsel süreci) hakkında kısaca bilgi verilmesi, konunun daha anlaşılır olmasını sağlayabilirdi.

9. Sınıf öğrencilerinin ilköğretimden geldikleri gerçeği göz önüne alınarak, ders içi çalışma etkinliği şeklinde değil de dünyada ilk yerleşmelerin kurulduğu alanlar (Mısır medeniyeti, Hint medeniyeti, Çin medeniyeti, Mezopotamya medeniyeti, Aztek ve Maya medeniyetleri, İnka medeniyeti) hakkında kısa bir bilginin verilmesi daha doğru olabilirdi.

“Şanlıurfa’nın Kuruluşuna Etki Eden Etmenler” isimli okuma metninin içine Göbeklitepe ile ilgili kısa bir bilgiye yer verilmesi daha dikkat çekici olabilirdi. Zira günümüzde Şanlıurfa denilince ilk akla gelen yer, Göbeklitepe’dir.

Disiplinlerarası öğretim yaklaşımının uygulanmasında konunun niteliğine göre düzenlenmiş sınıf içi çalışmalar ya da projeler etkili olarak kullanılabilir. “Arazide Çalışma” bölümü ile “Arazi Çalışması Kontrol Listesi” bölümü; gerçekleştirildiği taktirde disiplinlerarası öğretime uygun olarak öğrenci üzerinde önemli bir etki bırakacağından ve öğrenmeyi daha kolaylaştıracaktır. Bu anlamda yerinde bir bölüm olarak üniteye yer almıştır. Yine, “Konuya Başlarken” başlıkları altında öğrencileri düşünmeye sevk edecek soruların yöneltilmesi uygun olmuştur.

Mesken tiplerine örnek teşkil edecek görsellerin (Görsel 2.11, Görsel 2.12, Görsel 2.13) nereye ait olduklarının belirtilmiş olması gerekirdi. Bu bakımdan görsel bilgi kutularının eksik olduğu anlaşılmaktadır. İlgili görsellerin bilgi kutularına yer verilmesi konunun daha iyi kavranmasını sağlayabilirdi.

İncelediğimiz ünitenin “Türkiye’de İlk Yerleşmeler” isimli ana konusunun “Konuya Başlarken” isimli alt başlığı altında: “Türkiye’nin bulunduğu Anadolu Yarımadası, insanlık tarihinin en eski yerleşim alanlarından biridir. Geçmişten bu yana birçok medeniyet bu alana

yerleşmiştir. Günümüzde Türkiye'nin doğal ve beşerî faktörleri, ülke genelinde yerleşmelerin özelliklerini ve sıklığını etkilemiştir” bilgisi bulunmaktadır. Burada aslında bu toprakların birçok medeniyete tanıklık ettiği açıklanmak istenmiş ancak bu medeniyetlerin hangileri olduğu ifade edilmemiştir. Kısaca bu medeniyetlerin isimlerine yer verilmesi bu eksikliği giderebilirdi.

“Türkiye’de İlk Yerleşmeler” isimli konunun biraz daha ayrıntılı olarak anlatılması, ilk yerleşim yerleri örneklerinin sadece Çatalhöyük, Alacahöyük ve Göbeklitepe ile sınırlı tutulmaması gerekirdi. Kaldı ki verilen bu örneklerde bile kapsamlı bilgi bulunmamaktadır. Bu yerleşmeler hakkında biraz daha ayrıntılı bilgiler verilebilirdi. Diğer anılan höyük ve yerleşmelerin (Çayönü, Hacılar, Alishar, Limantepe, Yumuktepe ve Arslantepe) bilgilerine de yer verilmesi konunun daha iyi anlaşılması bakımından uygun olurdu. Anılan yerleşmeler ödev şeklinde verilmiştir. Nitekim bütün öğrencilerin bu konuları tam anlamıyla araştırması beklenemez. Araştıran öğrencilerin çoğunun da internet marifetiyle bunu gerçekleştireceği göz önüne alındığında, bilgi kirliliğine maruz kalacakları varsayımı bile olumsuz bir durumdur. İnsanlığın özelde ise ülkemizin değerleri sayılan bu yerleşim yerleri bilgisinin edinmesini öğrenci inisiyatifine bırakmak pek doğru olmamıştır.

Yine bahsi geçen yerleşme yerlerinden elde edilmiş buluntu örnekleri görsellerine yer verilmesi dikkati artırabilirdi. Örneğin, Alacahöyük’te ele geçirilmiş olan Hitit güneşi aynı zamanda Türkiye’nin başkenti Ankara’nın da bir dönem sembolü olarak kullanılan “Güneş Kursu” buluntusuna ait bir görsel paylaşılabılırdı. Her yerleşme yeri için bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Disiplinlerarası yaklaşım öğrencileri, disiplinler ve bunların gerçek yaşamdaki varlıkları ile olan ilişkilerini görmelerini sağladığından bir müze gezisi planlanabilir ve kontrol listesi hazırlanabilirdi.

Ünitede, “En eski yerleşim yeri olan mağara yerleşmelerine Karain (Antalya), Yarımburgaz (İstanbul), Öküzini (Antalya) mağaraları örnek olarak gösterilebilir” şeklinde bir bilgi mevcuttur. Yine bahse konu mağara yerleşmelerine ait kapsamlı bilgi verilip ilgili görsellere yer vermek uygun olurdu.

Yine “Ölçme ve Değerlendirme” başlığı altındaki on sekiz (18) adet sorudan sadece iki (2) adet açık uçlu (7 ve 10 numaralı) soru; ele alınan üç disiplin ilişkisi bağlamında değerlendirilebilecek sorulardır. Bu sayı %11’lik bir orana denk gelmektedir. Ayrıca coğrafya, tarih ve arkeoloji ilişkisi bağlamında bilgi ölçen sorular sadece açık uçlu sorulardır. Bahse konu bilgiyi ölçen, diğer soru tiplerine yer verilmemiştir. Bu durum, konu bazında ve disiplinlerarası soru dağılımının dengeli olmadığını göstermektedir. Ayrıca soru tipleri dağılımının da yerinde olmadığı görülmektedir.

Ders kitaplarında öğrenmenin tam anlamıyla gerçekleşmesi için bilgilerin doğru olmasının yanında doyurucu ve yeterli olması da gerekir. Bunun yanında ders kitabındaki görseller konuyla ilişkili ve yeterli seviyede olmalıdır. Görsellerin aynı zamanda açıklayıcı olması gerekir. Ayrıca ölçme ve değerlendirme soruları konulara dengeli dağıtılmalıdır. Yine farklı soru tiplerinin bütün konulara dağılımını sağlamak uygun olacaktır. “Coğrafya 9. Sınıf Ders Kitabı Beşeri Sistemler (Yerleşmeler)” ünitesi incelendiğinde; konu, kavram ve ilişki kurabilme adına disiplinlerarası geçerliğe sahip olabilecekken arkeoloji, tarih ve coğrafya

ilişkisi bağlamında konu içeriklerinin ve görsellerin yeterli derecede olmadığı ve verilen görselle ilgili bilgi kutularının yetersiz olduğu, ölçme ve değerlendirme soru sayıları ile soru tiplerinin istenilen seviyede olmadığı, birtakım sınıf dışı planların eksik olduğu gözlemlenmiş bu bağlamda değerlendirildiğinde tam anlamıyla disiplinlerarası geçerlilik sağlanamamıştır.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z. (1996). Tarihî Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul: YEM.
- Ata, B. (2002). Müzelerle ve Tarihî Mekânlarla Tarih Öğretimi: Tarih Öğretmenlerinin Müze Eğitimine İlişkin Görüşleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Başkaya, Z. ve Türk, E. (2014). Coğrafi Mekân ve Jeolojik Yapının Ekonomik Faaliyet ve Kültüre Etkisine Bir Örnek: Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi. Turkish Studies. Vol. 9/8: ss. 251-294
- Bilgili, M. (2020). Coğrafyada Mekân Felsefesi Üzerine Yaklaşımlar. International Journal of Geography and Geography Education (IGGE), 41: ss. 88-102.
- Ceyhan, E. ve Yiğit, B. (2005). Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi. Ankara: Anı Yayınları.
- Chang, K.C. (1968). Settlement Archaeology. National Press Books.
- Cresswell, T. (2008). Space and Place (1977):Yi-Fu Tuan. In Key Texts in Human Geography. (Ed. Phil Hubbard, Rob Kitchin and Gill Valentine). Sage Publication: ss. 53-60.
- Devellioğlu, F. (2003). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (20. Bs.). (Yay. Haz. A. S. Güneşçali). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Duman, T. ve Çakmak, M. (2004). Ders Kitabının Nitelikleri. Konu Alanı ve Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu (2.Bs.). (Ed. L. Küçükahmet). Ankara: Nobel Yay. ss.18-32.
- Duran, Y. (2003). Hitit Dönemi Anadolu Coğrafyası'nın İncelenmesinde Yeni Bir Yaklaşım. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durgun, S. (2013). Siyasi Tarih ve Mekan. A. Haluk Ülman'a Armağan. (Ed. G. Erdem), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. ss.11-26
- Duru, G. (2013). Tarihöncesinde İnsan-Mekan, Topluluk-Yerleşme İlişkisi: M.Ö. 9. Bin Sonu- 7. Bin Başı, Aşıklı ve Akarçay Tepe. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Duru, G. ve Özbaşaran, M. (2014). Mekan Bağlam ve Arkeolog. (Eds. Ö. Çevik, B. Erdoğan), Yerleşim Sistemleri ve Mekan Analizi İstanbul: Ege Yayınları. ss.123-136.
- Erdönmez, M. E. ve Akı, A. (2005). Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri. Megaron YTÜ Mimarlık Fakültesi e-Dergisi. 1(1). ss. 67-87.
- Eyuboğlu, İ. Z. (2004). Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. İstanbul: Sosyal Yayınları
- Gümüş, E. (2004). Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitaplarına Bir Bakış. Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi. 1. İstanbul.
- Gümüşçü, O. (2010). Tarihi Coğrafya. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

- Güngördü, E. (2003). Türkiye'nin Turizm Coğrafyası. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hayta, N., Karabağ G. ve Yumak S., (2016). Yaşanılan Tarihsel Mekânın Öğrencilerin Tarih Bilinci İle İlişkisi (Gaziantep İli Örneği). Journal of Research In Education and Society. Vol. 3(1). ss. 100-129
- Kabapınar, Y. (2006). Yeni Öğrenme Anlayışının Işığında Sosyal Bilgiler Ders Kitapları. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım (2. Bs). (Ed. C. Öztürk). Ankara: Pegem A Yay. ss.336-367.
- Kaygalak, İ. (2011). Postmodern Eleştirilerin Coğrafi Düşünce ve Yeni Mekân Kavrayışları. Coğrafi Bilimler Dergisi. 9(1). ss. 1-10.
- Kılıç, A. ve Seven, S. (2008). Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kızılçaoğlu, A. (2003). Orta Öğretim Coğrafya Ders Kitapları Değerlendirme Ölçütleri. Marmara Coğrafya Dergisi. S: 8. İstanbul.
- Küçükahmet, L. (2011). Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- MEB (1973). Milli Eğitim Temel Kanunu, “1739 Sayılı Kanun”, Resmi Gazete, 14574, 24 Haziran, 1973.
- MEB, Komisyon (2019). Ortaöğretim 9. Sınıf Coğrafya Ders Kitabı. Devlet Kitapları (2. Baskı). (Ed. B. Akça). Ankara: MEB Yay.
- Mengüşoğlu, T. (1958). Felsefeye Giriş. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber. (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özdemir, A. (2017). Prehistorik Gülpınar (Smintheion) Yerleşimi Mimarisi ve Mekansal Kullanımı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Çanakkale.
- Özdemir, A. ve Özdemir A. (2019). Arkeolojide Hane, Mekân ve Mekân Analizi: Teorik ve Pratik Yaklaşımlar. Academic Knowledge. Vol:2/1. ss. 28-49
- Özdoğan, M. (1996). Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme. Kulübeden Konuta: Mimarlıkta İlkler. HABITAT II. ss.19-30.
- Özgüç, N. ve Tümertekin, E. (2000). Coğrafya: Geçmiş-Kavramlar-Coğrafyacılar. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Philo C. ve Söderström O. (2004). Social Geography: Looking For Society in its Spaces. In Human Geography: A History for the 21st Century, (Ed. George Benko ve Ulf Strohmayer). New York: Oxford University Press: ss. 105-138.
- Renfrew, C. ve Bahn, P. (2013). Arkeoloji Anahtar Kavramlar. (Çev. S. Somuncuoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Salvador, A. (1994). International Stratigraphic Guide: A Guide to Stratigraphic Classification, Terminology and Procedure (2. Bs.), Boulder, Col. Geological Society of America.

- Sibley, D. (1995). *Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West* London Routledge.
- Şahin, C. (2003). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Tanrikulu, M. (2014). *Coğrafya ve Kültür*. Ankara: Edge Akademi Yayınları.
- Tekeli, İ. (1979). *Mekân Organizasyonlarına Macro Yaklaşım İçin Bir Deneme*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara.
- Tertemiz, N., Ercan, L. ve Kuyubaşı, Y. (2004). *Ders Kitabı ve Eğitimdeki Önemi. Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu*. (Ed. L. Küçükahmet). Ankara: Nobel Yay. ss. 34-66.
- Tosun, C., Doğan, R. ve Korkmaz, A. (2001). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4–8*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2011). *Beşeri Coğrafya (İnsan-Kültür-Mekan)*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Uzuntiryaki, E. ve Boz, Y. (2006). *Öğretmen Adaylarının Ders Kitabı Kullanımıyla İlgili Görüşleri*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. S. 31. ss. 212–220.
- Weber, R. P. (1989). *Basic Content Analysis*. London: Sage.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yiğit, E. M. ve Türel, H. (2006). *İlkçağlardan Günümüze Anadolu’da Açık Mekanın Evrimi*. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi. 3 (2). ss.187-195.
- Yurdadön Aslan, P ve Yavan, N. (2019). Edward Said’in “Mekânsal Dönüş”e Katkısı. *Posseible Düşünme Dergisi*. 14. ss. 114-135.